

NOORD-OOST FRIESLAND - WOENSDAG 12 MAART 2003

''De voorgevels der huizen staan naar alle windstreken''

De Twijzelerheide in het jaar 1907

Ansichtkaart van omstreeks 1905 van de voormalige chr. school te Twijzelerheide. Dit schoolgebouw stond, volgens mededeling van mevrouw Van der Bij te Twijzel, aan de Bjirkewei, ongeveer op de huidige locatie van het museum.

door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen
tel. 0511-541920

Het was in het jaar 1907 dat een zekere G. Herwig de heide tussen de dorpen Twijzel en Zwaagwesteinde bezocht en zijn bevindingen publiceerde in het blad 'Eigen Haard', een landelijk verschijnend gezinsblad. Aan de hand van deze publicatie is onderstaand artikel samengesteld. Op deze manier krijgen we een beeld hoe deze streek, bijna een eeuw geleden, er uit zag en op welke manier de bewoners aan de kost kwamen. We laten genoemde auteur aan het woord.

Inleiding

''Wanneer over heide gesproken wordt, verplaatsen we ons onwillekeurig in onze gedachten naar de provincie Drenthe of Noord-Brabant. Daar toch vinden we uitgestrekte velden, bedekt met de bruine heidestruik met haar blauwe bloemtrosjes of bengelende klokjes. En als vanzelf komt ons voor den geest de breiende herder met zijn staf en zijn trouwen kameraad Siep, passende op de schapen. Maar weinigen zullen bij het woord heide denken aan de provincie Friesland en in geen geval aan het noord-oostelijke gedeelte. Toch vinden we ook in 't noorden heide, doch het aantal hectares wordt jaar in jaar uit kleiner''.

Tussen twee dorpen

''Als we met den trein door Friesland sporen, bemerken we, dat bij Buitenpost de spoorlijn en de Friesche straatweg elkander kruisen. Al verder en verder verwijderden die twee zich van elkander, om te Hardegarijp weer bij elkander te komen. Door beide wordt dus een stuk grond ingesloten, dat aan de uiteinden spits toeloopt en in het midden de grootste breedte vertoont. Hier liggen twee dorpen, we bedoelen Twijzel en Zwaagwesteinde; het eerste aan den straatweg, het laatste aan de spoorlijn. Thans zijn beide door een flinken grintweg verbonden, waarlangs we in een uur van het eene naar het andere dorp kunnen wandelen. Deze weg, die omstreeks 1870 is aangelegd en in 1900 is verhard, wordt doorsneden door een zandweg, het Wildpad geheeten, die van Veenklooster naar den Frieschen straatweg voert en ongeveer evenwijdig loopt aan het gedeelte van dien weg van Buitenpost naar Kootstermolen. Dit Wildpad was in vroeger tijden de grens tusschen het bebouwde en onbebouwde of wilde gedeelte. De boerenplaatsen van Twijzel, die zich soms tot over dit pad uitstrekten, waren slechts tot hier ontgonnen. Ten noorden van het

pad was voor ruim honderd jaar alles heide en deze streek wordt thans, hoewel er weinig of geen heide te vinden is, nog altijd ''de Heide'' genoemd''.

Grondbezit en bebouwing

''Zooals we reeds opgemerkt hebben, was voor anderhalve eeuw alles nog wild, woest en ledig. Wel waren er natuurlijk eigenaars van dien grond, maar bezitters in den waren zin van het woord niet. Er wordt verteld dat jaren later een reeds ontgonnen stuk groot 1/3 H.A. voor drie el zijden doek werd verkocht en dat ook eens een H.A. is verkocht voor een hokkeling. Van dit laatste is zelfs een formeel koopakte opgemaakt. Vrij gemakkelijk ging het ook, zich als bewoner er zich te vestigen en later zich als eigenaar van een gedeelte op te werpen. Thans behoort de grond, behalve aan particulieren, aan de Ned. Hervormde kerken te Twijzel en Kooten en aan het gemeentebestuur van Achtkarspelen. Voor ruim honderd jaar bevonden er zich bijna nog geen woningen. Langzamerhand zijn er meerdere woningen gekomen en thans staat de vreemdeling verwonderd over het groote aantal huizen en huisjes, dat hij ziet. Vooral bij avond is het een aardig gezicht. De lampen zijn in de meeste woningen ontstoken, voor de vensters zijn geen gordijnen of blinden, die het licht geheel afsluiten en nu ontwaart de wandelaar voor zich en achter zich, links zoowel als rechts, niets dan lichtjes. Thans zijn de verschillende woningen door begane paden en paadjes met elkander verbonden. Vroeger ging men, zooals men het nog uitdrukt, maar scheef over, d.w.z. men nam de rechte verbinding tusschen het punt van uitgang en bestemming''.

''Naar alle windstreken''

''Hoeveel meer nog dan thans moet de vreemdeling het idee gekregen hebben, dat de woningen uit een grooten zak boven uit een luchtballon zijn gestrooid, want orde en regelmaat is er niet te bespeuren. De voorgevels der woningen staan naar alle windstreken. 't Spreekt vanzelf, dat de nieuwe huizen hoofdzakelijk aan den grintweg worden gebouwd. Maar onwillekeurig vragen we ons af, waarom die huisjes in een voor ons zoo groote wanorde staan. Ongetwijfeld toch moet de bewoner zijne redenen er voor gehad hebben om zijn huis juist zoo en niet anders te bouwen. Begrijpelijk is het, dat langs den hoofdweg en de groote zijwegen de huizen met den voorgevel naar den weg zijn gericht. Van boerde-

rijen zouden we ons ook nog een plaatsing juist in tegenovergestelde richting kunnen voorstellen, zoodat de bewoner dan gemakkelijk van zijn huis met paard en wagen op den weg kan komen. Andere werkelijk geldige motieven kunnen we ons haast niet denken en toch moeten er redenen voor hebben bestaan. Maar hoe gering de aanleiding soms blijkt te zijn, om den voorgevel in die richting te laten bouwen, bemerken we, als we eens op onderzoek uitgaan. De een heeft bijvoorbeeld zijn huis naar het noorden gericht, omdat de reed, dit is de landweg die naar de heemstede voert, van het noorden kwam. Een ander naar het westen, omdat hij van zijne kamer uit het gezicht over zijne vruchten wilde hebben. Een derde naar het oosten, omdat hij 's morgens als de zon opkomt, wil, dat de eerste stralen in zijne kamer vallen. We hoorden zelfs van een, die om zooiets gedaan te krijgen, zijn huis heeft omgedraaid. Ongetwijfeld zullen er nog meer kleine oorzaken zijn, die haren invloed hebben doen gelden bij het bepalen van de richting, waarin de woning gebouwd zou worden. Het grootste deel der huizen wordt bebouwd door arbeiders en kooplieden. Hier en daar verheft zich een ouderwetsche, echte degelijke Friesche boerderij, terwijl ook reeds

enkelen in de nieuwste bouwwoorde zijn opgetrokken''.

Naar de Groninger klei

''Wanneer de arbeiders hun eigen tuin in orde hebben, d.w.z. de aardappels gepoot en het cichoreizaad gezaaid, begeven ze zich naar het noorden van de provincie Groningen. De grond is daar iets ''warmer''; er kan dus vroeger gezaaid en gepoot worden. Gewoonlijk begint zich daar het onkruid al te vertoonen, zoodat het vlas gewied moet worden. Meer dan honderd personen begeven zich dan in groepen van acht tot twintig of meer, onder toezicht van een zoogenaamden ''baas'' naar de klei. 't Zijn moeilijke dagen daar; 's morgens om 5 uur wordt reeds met den arbeid aangevangen en 's avonds om 8 uur eindigt men eerst. Maar er wordt dan ook aardig verdiend. Een volwassen persoon krijgt 10 centen per uur en een die niet voor vol meetelt 6 à 7 centen. Door den langen arbeidsduur wordt wekelijks een aardig sommetje verdiend, maar het zou niet doenlijk zijn een geheel jaar door 15 à 16 uur des daags te arbeiden. Het is den menschen er echter om te doen, om in den kortst mogelijken tijd veel geld te verdienen, opdat ze met een goed gevulden buidel terug kunnen keeren. Het schijnt voor den vreemde een

heele toer gedurende eenige weken daar te vertoeven, maar de personen in kwestie kunnen zich daar best in schikken en de jongens en meisjes zien met verlangen den tijd tegemoet, waarop ze weer naar de "klei" kunnen trekken en wanneer ze eenmaal geweest zijn, verlangen ze sterk naar het oogenblik, waarop ze weer kunnen gaan. 't Is er echter een heel ander leven dan thuis. Als slaappleaats wordt hun eene boerenschuur aangewezen, op den grond is wat stroo gespreid, waarop ze kunnen liggen. De kleeren worden gewoonlijk niet uitgetrokken, een deken die ze hebben medegenomen, dient om hen tegen koude of tocht te beschutten. 's Morgens vroeg reeds moeten ze uit de veeren en zingende begeven allen zich op weg naar het veld".

Zondags

"Dan hebben ze vrijaf, d.w.z. ze behoeven niet voor den boer te werken, maar toch hebben ze dien dag veel te doen. Dan wordt o.a. mondvoorraad voor de geheele week opgedaan en de wasch gedaan. Wanneer ze geruimen tijd blijven is het natuurlijk hoogst noodig, dat eens in de week schoon goed wordt aangetrokken. De meesten nemen dan ook verschooning mee, hoewel enkelen wel eens met hetzelfde goed aan teruggekomen zijn, waarmede ze zijn vertrokken. Het verdere gedeelte van den Zondag wordt zoo gezellig mogelijk doorgebracht. Men wandelt het dorp eens door, en bezoekt de herberg, of men is gezellig samen in de schuur. Als het vlas "schoon" is, wordt het weer stil en eentonig op de zoo pas nog drukke velden. Iedereen maakt zich gereed om zijn eigen woning op te zoeken. Op verschillende manieren trekken allen op de stad Groningen af, enkelen te voet, sommigen per boot, maar de meesten met de trein. Men rijdt echter niet tot het station, om daar in den gereedstaanden Frieschen trein over te stappen, wel neen; men blijft in de stad een trein over. Bij het Noorderstation stapt men uit en dan trekt de stoet de geheele stad van het noorden tot het zuiden door. Bij de groote winkels wordt even halt gehouden, om alles te bezien en somtijds iets te koopen. Want voor eene oude moeder, die thuisgebleven is dit jaar, of voor eene vriendin of broertje, of zusje of andere kennis, moet iets worden meege-nomen. En men behoeft het nergens om te laten; geld genoeg in den zak, commentaar overbodig. Regel is, dat door allen de Fransche Bazar wordt bezocht. Daarna

spoedt men zich naar het spoor of de boot om zijne reis te vervolgen".

Landbouwers

De landbouwers houden zich hoofdzakelijk bezig met veeteelt en als regel mag worden aangeno-men, dat ze meer vee houden, dan ze van voeder kunnen voorzien. De jonge koeien gaan daarom des zomers naar de kwelders. Groote moeilijkheden levert, vooral in de droge zomers, het gebrek aan drinkwater, want de weiden zijn niet door slooten, maar door dijkjes van elkander gescheiden. De melk van de koeien wordt naar de boterfabrieken in den omtrek ver-voerd; in den druksten tijd van het jaar geregeld tweemaal per dag. De melkwagens nemen de wei, dit is de dunne vloeistof, die na de afscheiding van de kaasstof, van de melk overblijft, van de fabriek mee terug. Deze wei wordt als voeder voor de varkens gebe-zigd. Daar de melkwagens hier des Zondags niet rijden, zou het kunnen gebeuren, dat de melk des Maandagsmorgens zuur aan de fabriek kwam, vooral wanneer de leveranciers ten opzichte van den harden weg ongunstig wonen, zoodat de melk van Zaterdag-avond ook blijft. Daarom karnen sommigen deze z.g. Zondagsmelk zelf. Behalve weiland treffen we zeer natuurlijk ook bouwland aan. Er worden aardappelen, rogge, vlas en cichorei verbouwd".

Arbeiderswoningen

"De woningen der arbeiders zijn alle met riet bedekt; regenwater hebben ze dus niet, terwijl bij de meeste huisjes niet eens een pomp aanwezig is. Al het water, dat de vrouw noodig heeft, wordt uit een poel of eene sloot gehaald. Als het een poos geregend heeft, zoodat de poelen gevuld zijn en het water in de slooten, die voor afwatering dienen, stroomt, is het gewoonlijk vrij helder. Maar in het droge jaargetijde, wanneer het in de slooten stilstaat, ziet het er allesbehalve begeerlijk uit. En het moet ons verwonderen, dat door het drinken van dat water niet eene menigte ziekten ontstaan of er door verspreid worden. Toch zagen we menigmaal, dat een jongen naar de sloot liep, een van zijne klompen uittrok, deze vol water schepte en dan zijn dorst leschte. Achter het huisje bevindt zich in den regel een schuurtje, waarin het vee verblijft houdt. Een paar schapen, een varken of een geit en in sommige gevallen een koe vinden daar hunne verblijf-plaats. Ook huizen daar, bij voorkeur boven het varkenshok, de kippen. Niet weinig verbazen we ons er over dat in zulke primitie-ve woningen menschen der verlichte twintigste eeuw huizen.

Langzamerhand zal hierin wel verandering komen, hoewel in dezen haastige spoed misschien niet misplaatst ware. Toch is er reeds veel verbeterd en gaat deze streek met reuzenschreden vooruit. 't Spreekt vanzelf, dat de vrouw des huizes niet veel werk met het eigenlijke huishouden heeft. Zoo'n kamer is gauw wat schoongemaakt; de pot spoedig ter vuur. Aan de opvoeding der kleinen wordt weinig zorg besteed. Het woord opvoeden vertegenwoordigt alleen de begrippen "voeden en kleeden".

Burenplicht

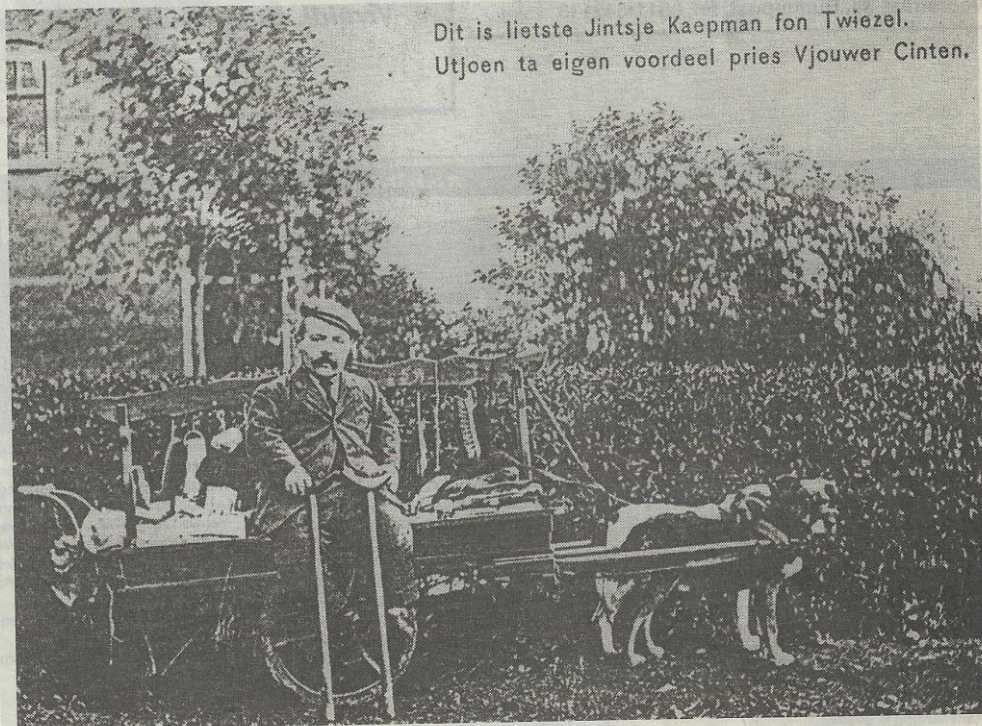
"Doordat de bewoners dezer streken in vroeger tijden, toen er nog geene goede verkeerswegen waren, weinig met de buitenwereld in aanraking kwamen, vormden ze als het ware eene kleinen staat op zichzelf. Geen wonder dat de bewoners er toe kwamen, in vele gevallen op de hulp der buren te vertrouwen. De burenplichten en rechten waren heilig, weliswaar omschreven, maar niet gemakke-lijk zou iemand ze schenden. Thans nog worden de burenplichten in eere gehouden. De geheele streek is dientengevolge in eenige "buurten" verdeeld. Komt een kleine ter wereld, dan zijn de naaste buren verplicht het aan al de medeburen, dit zijn de bewoners dier buurt, aan te zeggen. Bij overlijden echter wordt er meer van de buren gevergd. De naaste buren zijn verplicht het lijk af te leggen; ook is voor hen wegge-legd te zorgen, dat de overledene gekist wordt. Tevens moeten zij het overlijden bij de anderen bekend maken. Op den dag der begrafenis wordt de kist door de buren op den wagen gezet en op de baar het kerkhof rondgedragen. De vrouwen zorgen voor het be-noodigde voor den maaltijd. Zij moeten de koffie zetten, koek snijden, de kopjes en schoteltjes wasschen en meer dergelijken arbeid verrichten".

Kooplieden

"Deze zijn hier op de heide van Twijzel betrekkelijk weinig. In het naburige Zwaagwesteinde zijn ze veel talrijker. Deze menschen doen niet anders dan reizen en trekken en niet in de buurt, o neen, deze zomer waren we er getuigen van, dat iemand voorzien van een paar korven, in den trein plaats nam en te Utrecht uitstapte; daar in de omstreken zou hij trachten zijn waren aan den man te brengen. Een zelfs verzekerde ons, dat hij in de omstreken van Antwerpen reeds met zijn waar gevent had. Gewoonlijk gaan ze zoo ver niet. De meeste rijden 's Maandagsmorgens met een hondekar, waarop de korven geplaatst zijn, naar het eene of andere dorp in de provincie Groningen of Drenthe. De kar wordt hier en daar onder dak gezet en met de beide korven aan een juk gaan ze bijlans de huizen. Sommigen venten met kaas; de meesten echter met artikelen van huishoudelijke aard: houten nappen en potlepels, muizevallen of z.g. galanteriën, waaronder begrepen worden brillen, scheermessen, zeep, inkt, haarkammen en meer dergelijke artikelen. 't Schijnt haast ongelooftlijk, hoe die menschen met zoo'n paar korven vol een weekgeld kunnen verdienen en toch is het zoo, want in den regel keeren ze Vrijdagsavonds weer naar hunne woonplaatsen terug, zoodat ze de laatsten en eersten werkdag der week haast altijd thuis zijn en die dagen dus niets verdienen".

Ten slotte

Dit waren slechts een aantal gedeelten uit de publicatie in het blad 'Eigen Haard'. In het oog springt de gedegenheid, waarop een en ander wordt beschreven. De auteur heeft grondig studie gemaakt van het onderwerp en is waarschijnlijk destijds meerdere malen ter plekke geweest om zich door de heidebewoners te laten inlichten.

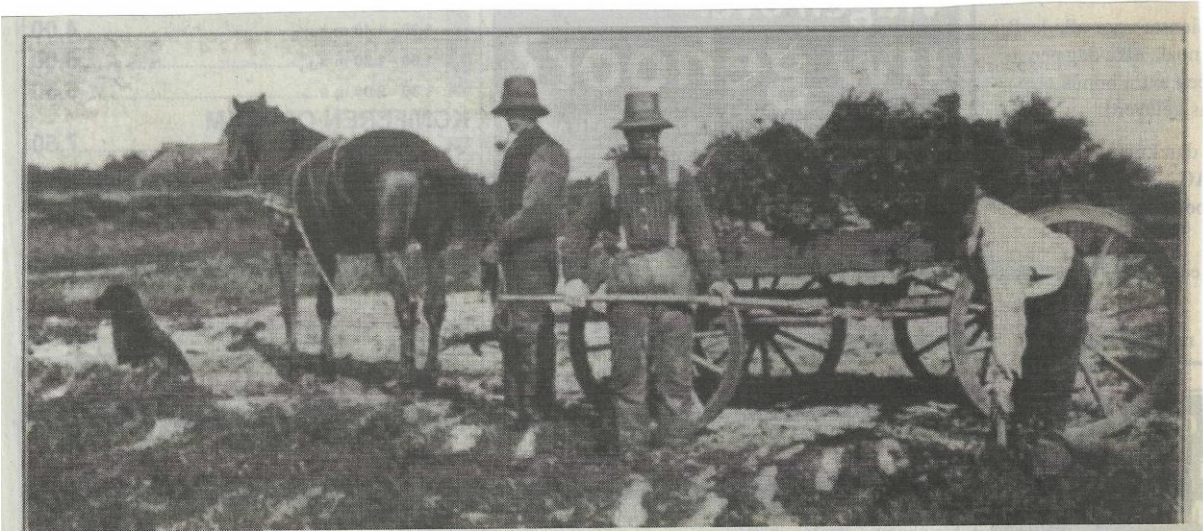

Dit is lietste Jintsje Kaepman fon Twiezel.
Utjoen ta eigen voordeel pries Vjouwer Cinten.

Foto van Jentsje van der Land met zijn hondenkar, genomen omstreeks 1905 bij de o.l. school te Twijzel. Hij was invalide en probeerde met zijn negotie aan de kost te komen.

Cichorei-'dollen' bij Twijzelerheide (1907).

Plaggensteken bij Twijzelerheide (1907).